

„המדיניות הרוסית דבקה, מאז ומתמיד, בניסיון להכתיב לממשלות אפסיות וחלשות, ולסגת מפני התנגדות נמרצת, עד בוא שעת-כושר נוספת למאמץ מחודש“ (הנרי פלמרסטון, שריהוץ הבריטי — מאי, 1853)

הסובייטים והתחרות התיכון

רס"נ חיים

מאז ומתמיד גילתה בריה"מ התעניינות מרובה במזרח-התיכון, וחיפשה בקביעות דרך לחדירה לאזור. לעיתים ניסתה להקים במזרח-התיכון, בכוח, משטרים שיהיו תלויים בחסדיה. כבר בשנת 1920, בקונגרס הראשון של האינטרנציונל הקומוניסטי בבאקו, אימצו הסובייטים את התיאוריה, שקבעה, כי העמים המדוכאים יכולים ורשאים להנהיג את מהפכותיהם, בלי שיהיו נאלצים לשם כך להיות תלויים בקומוניזם הבינ-לאומי; וכי הקומוניסטים יתמכו בכל ממשלה או קבוצה פוליטית שתהא במאבק לשחרור משליטת המערב. יישומה של תיאוריה זו הלכה-למעשה הצדיק את הסיוע הנרחב שהגישה בריה"מ בשנות ה-20 לכמאל אתאטורק בתורכיה ולחנועת הקואר-מין-טאנג בסין. עם זאת, עד מלחמת-העולם השנייה, הופנתה עיקר דאגתה של מוסקבה לבעיות פנים חמורות, ולשאלת ביטחונה וקיומו של המשטר הקומוניסטי בבריה"מ. את מדיניות-החוץ שלה ניהלה בעיקר בהישענה על תנועות השמאל בעולם, שהאמינו כי מיגורו של המשטר הסובייטי עלול לגרום להתמוטטות התנועה הסוצי-אליסטית על כל גווניה.

היעלמותן המהירה, מאז תום מלחמת-העולם האחרונה, של מרבית האימפריות הקולוניאליות, והשגת העצמאות המדינית על-ידי מספר רב של מדינות אסיאיות ואפריקניות, יצרו מצב עובדתי, שפתח בפני בריה"מ אפשרויות לרכישת עמדות-השפעה חשובות במדינות ה„עולם השלישי“. בריה"מ עצמה הפכה למעצמת-על, השלטת במספר מדינות שבהן הוקמו משטרים קומוניסטים. אולם, לא כמו בגבולותיה המערביים — שם הפכו

מדינות מזרח-אירופה הכבושות לשטחי-חיץ עם הגוש המערבי — נשארו גבולותיה הדרומיים של בריה"מ, הקרובים למרכזיה התינוניים, חשופים לכותות מערביים או להשפעה מערבית. השתלטותה של בריה"מ על מרחבי-תבל עשירים בחומרי-גלם ובמשאבים טכנולוגיים לא סיפקה את סטאלין, אשר פול, כבימי הצארים, לעבר הדרום — בהתבססו על שיקולים ביטחוניים.

השאיפות שהעסיקו את הרוזן הסובייטי, היו:

● הקשר עם הים התיכון, שהובטח בזמנו לצאר ניקולאי ה-2 על-ידי צרפת ואנגליה, ושלמענו עשה מולוטוב, בשנת 1940, מאמצים-שכנוע כושלים אצל היטלר בברלין;

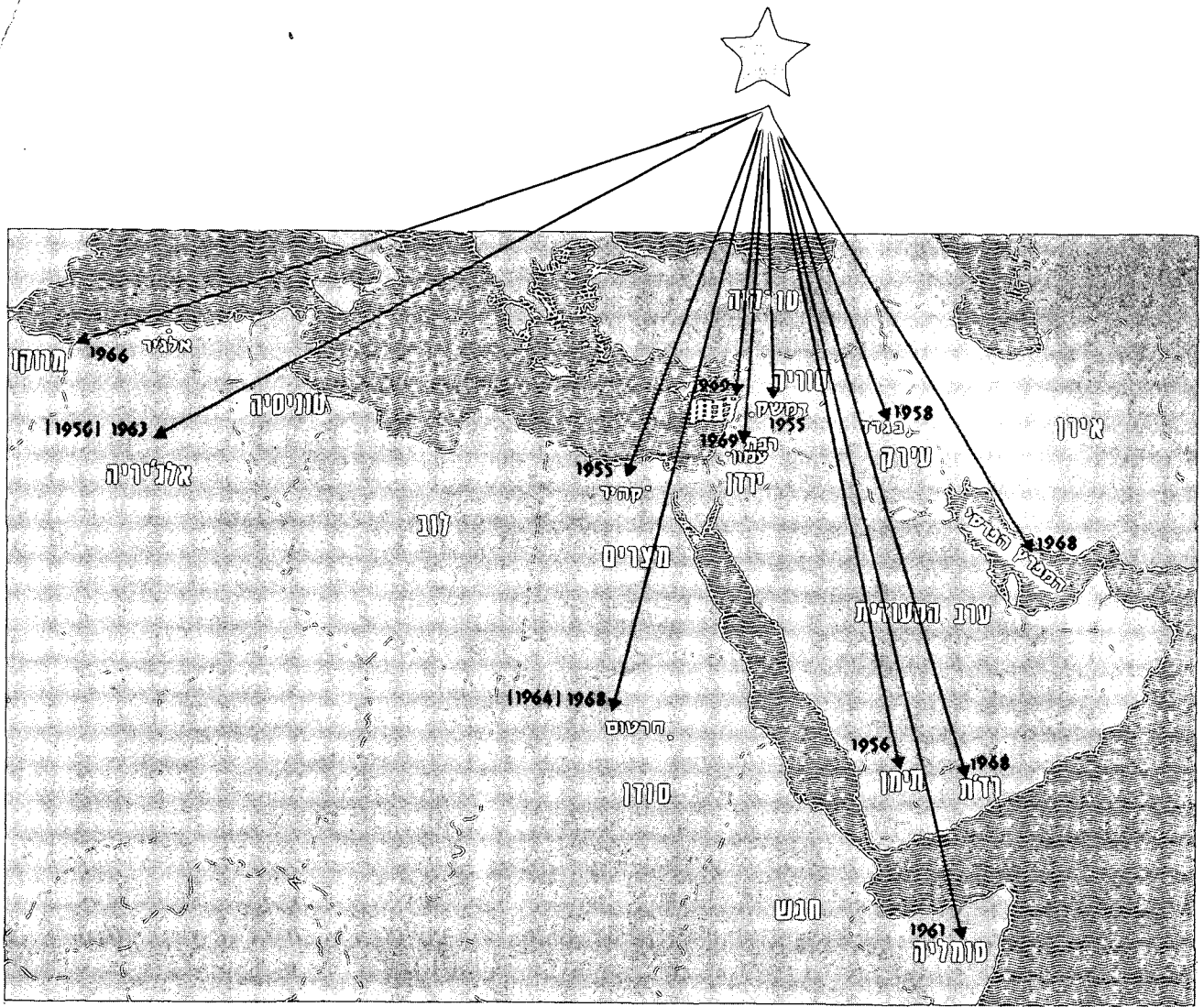
● הנתיבים לאוקינוס ההודי, אחת המטרות עתיקות-היומין של תאוות הגדולה של הצארים הרוסים;

● צפון-אפריקה ופתחי המיצרים לאוקינוס האטלנטי, שאת עניינו בהם לא הסתיר סטאלין, בעת שדרש מנדט על מחוז טריפולי בלוב, כאשר חילקו בעלות-הברית את שלל איטליה הפשיסטית;

● הנפט המזרח-תיכוני, אותו מקור אנרגיה שבעלות-הברית טענו כי יתחלקו בו שוה בשוה, לאחר הניצחון.

סטאלין ניצל את ערמומיותו ואת העוצמה הצבאית הסובייטית כדי להכתיב מהלכים מדיניים ולשלוט על חבלי-ארץ נוספים. כך עשה בפועל בפרס, וכך איים לעשות בתורכיה. אך שאיפותיו לא יצאו מן הכוח אל הפועל משום שהמונופול האמריקני על נשק גרעיני, וכניסת הצי השישי האמריקני למימי הים התיכון בתחילת 1946, צמצמו במידה ניכרת את חופש פעולתו. סטאלין נסוג בפני הגילוי הממשי הראשון של התנגדות מצד ארה"ב למהלכיו הצבאיים ולגיסיונות תכתיביו המדיניים: באביב 1946 פינו הכוחות הסובייטים את פרס, בהפקירם את הרפובליקות הקומוניסטיות שהקימו באורבידג'אן הפרסית ובמהבאד לפעור-לות-נגם איראניות. כן נאלמו דרישותיהם הטריטוריאליות כלפי תורכיה, וגיסיונות תכתיביהם בשאלת המיצרים.

מול המונופולין האמריקני על נשק אטומי, ניצל סטאלין את הכוחות שהסכימו לפעול בהתאם לתיאוריה של „המהפכה הבלתי-פוסקת“ להגשמת הקומוניזם הבינלאומי. הסובייטים נקטו אמנם קו שסיסמתו היתה „מי שאינו בעדנו הוא נגדנו“, אך למעשה עקפו תיאוריה זו בכל מקום שבו יכלו לערער את מאוזני המערב. כך, למשל, ניתן להסביר את התמיכה שנתנה בריה"מ למצרים ולסוריה באו"מ, כאשר התלוננו הללו, בשנת 1946, נגד הקולוניאליזם הבריטי והצרפתי. אך כאשר פעלו המשטרים הערביים לדיכויין של המפלגות הקומוניסטיות באר-צותיהם, הפנה להם סטאלין עורף, וגילה „סימני אהדה“ כלפי הישוב היהודי בארץ-ישראל. הליגה הערבית תוארה אז על-ידי הסובייטים כ„מכשיר של האימפריאליזם הבריטי לשיעבוד עמי האיזור“. שעה שהמתיחות בין מזרח למערב היתה בשיאה, נתנו הסובייטים יד, יחד עם האמריקנים, לכינון מדינה יהודית במסגרת תכנית החלוקה של ארץ-ישראל מנובמבר 1947. ליהודים הוגש סיוע צבאי, באמצעות צ'כוסלובקיה, וניתנה הדרכה בהפעלת אמצעי-הגנה ג"מ ומטוסי-קרב. יתר על כן, ב-17 במאי 1948, יומיים לאחר הכרזת העצמאות ופלישת צבאות-ערב לישראל, הכירה בריה"מ לא רק בעובדת קיומה של מדינת ישראל — אלא גם בזכותה לקיום מדיני עצמאי. היתה זו אפיזודה שלא האריכה ימים. עד מהרה נתחדד יחסי בריה"מ-ישראל, תחילה בעקבות גל האנטישמיות המודרר,

התפשטות השפעת בריה"מ

משטרי קצינים, השולטים באמצעי הכוח. מחוסר ניסיון, יכולת ואף רצון להתמודד עם בעיות פנים, הפנו השליטים הצבאיים הערבים את התעניינותם לעבר שאלות-חוץ, המזמינות טיפול באמצעות העוצמה הצבאית, ובמיוחד - לסכסוך הישראלי-ערבי. המפגש בין תהליך זה במדינות ערב לבין תהליך ההתהוות המעצמתית של בריה"מ, פתח בפני מוסקבה את שערי המזרח-התיכון לחדירה סובייטית בכוח ובפועל. חסרי סבלנות נוכח ניסיונות המערב לאגד את מדינות האיזור במסגרת הצבאית של ברית-בגדד, פתחו הסובייטים במתקפת-נגד מדינית: ב-31 במרס 1955, עם גבור הלחץ הצבאי התורכי על גבול סוריה, כדי לאלצה להצטרף לברית בגדד, הועיק מולוטוב, מיניסטר-החוץ הסובייטי, את השגריר הסורי דאז בבריה"מ, ג'ריד ח'אני, כדי לבשר לו כי, „בריה"מ לא תחבוק ידיים אם לא תחדל תורכיה מהפעלת לחצים צבאיים על סוריה, כדי להכתיב לה מהלכים בלתי-רצויים". היתה זו שיחה שסימלה את ניסיון „ההבקעה" הראשון של בריה"מ לעבר המזרח-התיכון. מעבר לסוריה, נצצה מצרים, שמנהיגה נאצר אגר יוקרה ואהדה בעולם הערבי על רקע פינוי הכוחות הבריטיים ממצרים, וזכה לתהילה בזירה העולמית, אם כתוצאה מוועידת באנדונג (של

שפקד אז את בריה"מ וגרורותיה, ולאחר מכן. החל בשנת 1955, כתוצאה מהצלחת החדירה הסובייטית למדינות ערב. כתוצאה מייצור הנשק הגרעיני על-ידי בריה"מ, התנהלו בשנות ה-50 המוקדמות ויכוחים, שהוליכו את מעצבי המדינות הסוב-ייטית להרהורים באשר לאופיים העתיד של היחסים הבין-לאו-מיים, ובאשר לתפקיד שנאלצת בריה"מ ליטול לעצמה כתוצאה מהיותה מעצמת-על המתחרה בארה"ב, בעיקר במרחבי העולם הבלתי-מוגדר. כדי לנטרל את השפעתה של שרשרת הבסיסים שהקים המערב במסגרת של בריתות צבאיות מסביב לגוש הסובייטי, הפנתה מוסקבה את עיקר מאמציה לתמיכה בתנועות הלאומיות-בורגניות לשחרור לאומי. עקרונות המארכסיזם-לניניזם הותאמו למציאות החדשה, לשירות צרכיה המעצמתיים של בריה"מ. את מקומה של הסיסמה „מי שאינו בעדנו הוא נגדנו", תפסה הגישה „מי שאינו נגדנו הוא בעדנו". במקביל, התפתח במזרח-התיכון תהליך המאבק לשחרור מאחיות המעצ-מות הקולוניאליות. המדינות העצמאיות חיפשו אחר מקורות חדשים למימון שאיפות ההתעצמות וההתפתחות שלהן. תהליך זה חסרו לו מסורת מדינית וממסד מבוסס, והוא התקדם במסלול המאבק האלים על השלטון בתוך המדינות הערביות, קרי, עליית

המדינות הנייטרליסטיות), ואם בשל העובדה שנהרו וטיטו נכונים היו, יחד עמו, להקים „טריוקה“ להנהגת גוש חדש של מדינות — „הגוש הנייטרליסטי“. בתחילת 1955 ידע דניאל סולוד, מי שהיה שגריר בריה"מ בקהיר, כי המכשול העיקרי העומד בפני נאצר להשתלטות על המרחב הוא ישראל, אך אין בכוחו להתמודד עמה „עד לחיסולה“, בלי שיהיו בידיו כלי-המלחמה שאין המערב ממהר לספקם לו. אחרי לחישה על נכונות מוסקבה להעמיד כלים אלה לרשותו, נחתמה בספטמבר 1955 עיסקת-הנשק הצ'כית. מאחורי העיסקה עמדה שאיפת מוסקבה לחדור למדינות ערב האחרות, כשהיא נוהגת בעגלת הלאומנות הערבית, שבאמצעותה קיוה נאצר להשתלט על העולם הערבי. מרגע זה ואילך, הועתקה המלחמה הקרה בין המעצמות גם לעבר המזרח-התיכון. תגובת המערב התעלמה מהקוניונקטורה החדשה, שאיפשרה לנאצר לנצח על תזמורת הסחיטה כלפי שני הגושים כאחד. המתוחות הבין-מעצמתית גאתה במוקד המזרח-התיכונים, עד להתערבותן הצבאית של בריטניה וצרפת במצרים (הלאמת התעלה), תוך ניצול גורמי הסכסוך הישראלי-מצרי (מבצע „קדש“) על-ידיהן. ארה"ב, שאת מדיניות-החוץ שלה ניהל אז ג'והן פוסטר דאלס, גילתה בורות מוחלטת בהבנת המתרחש, בסייעה לברייה"מ למחוק את גילויי ההתנגדות הנמרצת מצד מעצמות אירופה המערבית למאמצי החדירה הסובייטית למרחב. היא אף נתנה יד למוסקבה להכתבת הסדר מדיני, שאיפשר למחנה הסובייטי-ערבי להפוך את המפלה הצבאית ב-1956 לניצחון מדיני מזהיר. ישראל נסוגה לקוי שביתת-הנשק, ברי-טניה וצרפת נכנעו, כפנותן את הזירה הבין-מעצמתית לשדה התמודדות זוגי בין בריה"מ לבין ארה"ב.

כך הצליחה בריה"מ לחשוף את ניגודי האינטרסים בין מעצמות אירופה המערבית לבין המדינות הערביות, ולהגביר על-ידי כך את גל העוינות הערבית למערב. עשר שנים נוספות עתידות היו לחלוף עד שנפלה ארה"ב עצמה קרבן לתכסיס מחודש מאותו סוג מצד בריה"מ. בינתיים קצרה מוסקבה פירות נוספים. תימן, הנאבקה נגד הפרוטקטורט הבריטי בעדן, קיימה קשרים עם מצרים, אשר הובילה בסתיו 1956 אל הסיוע הסובייטי. משם נמשכו מאמצי החדירה מצד בריה"מ לעבר סעודיה בצפון, נסיכויות המפרץ הפרסי בדרום-מזרח, עדן בדרום וסומאליה במערב. האיחוד בין תימן, מצרים וסוריה, יחד עם העמקת החדירה הסובייטית בסוריה עצמה, סייעו למגמותיה של בריה"מ גם בממלכות ההאשמיות — עיראק וירדן — וגם בלבנון. מטרתה העיקרית של מוסקבה היתה לנפץ את ברית בגדד הקשורה בנאט"ו, ואכן ביולי 1958 הצליחה במשימתה: הגנרל קאסם ביצע הפיכה צבאית נגד המשטר המלכותי, והוציא את עיראק מברית בגדד, תוך קשירת „יחסים מיוחדים“ עם בריה"מ. במקביל גברה התסיסה נגד משטרו של חוסיין בירדן, ומאבק כוחות השמאל בלבנון, בראשות ג'ונבלאט (כיום שר-הפנים), הוביל למלחמת אזרחים באותה מדינה. ואולם, ארה"ב, שעוד קודם לכן גילתה רגישות למתרחש והכריזה על „דוקטרינת אייזנהאואר“, המצדיקה התערבות צבאית ישירה נגד חדירה קומוניסטית, נקטה מייד, יחד עם בריטניה, בצעדים צבאיים: הצי השישי שיגר יחידות שנחתו בלבנון, בעוד שמאות אחדות של צנחנים בריטים הופיעו בירדן. התנגדות נמרצת זו מצד מעצמות המערב, היא שבלמה את מגמות „ניצול ההצלחה“ של הסובייטים למחרת ההפיכה בעיראק.

תנופת החדירה הסובייטית למדינות ערב נבלמה כתוצאה מהת-ערבותן הצבאית של ארה"ב ובריטניה; אולם, תוך פחות מ-3 שנים (1955—1958) יכלה בריה"מ לרשום לזכותה הישגים מרשימים במאמץ שעשתה: 4 צבאות ערביים צויידו בנשק סובייטי, והודרכו להפעלתו על-ידי יועצים צבאיים מברייה"מ, שהפיצו במקביל את רעיונות המהפכנות המארכסיסטית-לניניסטית נוסח מוסקבה; זאת ועוד. גרקמו קשרים בין בריה"מ לבין תנועות-המרי הערביות, הפל"ג של אלג'יריה, תנועת שחרור אריתריאה-הסומאלית, ותנועות ההתמרדות של דרום-ערב (גם עם כאלה שפעלו נגד משטר האמאם בתימן, וזאת למרות „יחסי הידידות“ בינו לבין הסובייטים). המאמץ להעמקת החדירה והרחבתה לעבר צפון-אפריקה ומזרח, חצי-האי ערב והמפרץ הפרסי, נמשך, אך בזהירות ובאיטיות, מחשש מפני גילויים נוספים של התנגדות פעילה מצד ארה"ב.

מאיך גיטא, ההתערבות הצבאית האנגלו-אמריקנית בירדן ובלבנון ב-1958 חשפה חולשה אסטרטגית של בריה"מ. כמע-צמת-על השואפת לעמוד נוכח ארה"ב בזירה העולמית: היעדרה של זרוע צבאית סובייטית להתערבות במרחקים — מחוץ לגבולותיה והרחק מהם. חולשתה של בריה"מ בסוגיה זו, מנעה בעדה לא רק לתת אמינות לכושר-ההרתעה שלה ללא שימוש בנשק גרעיני, אלא בעיקר מנעה ניטרול התערבות צבאית מצד ארה"ב באזורים חיוניים. כתוצאה מכך עלה בקרמ-לין כוחה של אותה קבוצה אשר נאחזה בתפיסה אסטרטגית, שאינה אלא החיאה ופיתוח של הגישה הקולוניאלית של מעצמות אירופה בין שתי מלחמות-העולם: בניית שרשרת מאחזים צבאיים באזורים חיוניים לברייה"מ, המבטיחים את נוכחותו הקבועה של צי מלחמתי סובייטי בימים החמים, ובראש-ווראשונה באגן הים התיכון. לשם כך נחוץ היה קודם לכן לזרז את תהליך הקמתו של צי-מלחמה סובייטי, המסוגל לשמש זרוע צבאית ארוכת-טווח. ואמנם, בשנים שבאו לאחר ההתערבות האמרי-קנית בלבנון, עשתה בריה"מ מאמץ עליון בכיוון זה. החל בשנת 1964 הניפה שייטת סובייטית דרך קבע את דגלה במימי הים התיכון.

בתקופת-הביניים של בניית צי המלחמה והניסיונות לרכוש מאחזים למענו, לא חסכה בריה"מ מאמץ להעמקת חדירתה במדינות שעמן קיימה „יחסים מיוחדים“, ולהרחבתה לעבר מדינות נוספות באיזור. הסובייטים ביססו את מעמדם במצרים, סוריה ועיראק; במצרים נרשמו הישגים ראשוניים בתהליך בניית התשתית לנוכחות קבועה של הצי הסובייטי — בצורת שירותי-גמל. תוך ניצול גורמי הסכסוך הסומאלי-אתיופי (אריתריאה) הצליחה בריה"מ בשנת 1961 לקשור יחסים קרובים עם סומאליה. את המשטר המלוכני בתימן הצליחו הסובייטים למגר באמצעות המצרים והגולים התימנים בסומאליה ובמצרים (ספטמבר 1962), ולהגביר את נוכחותם שם — אם כיועצי חיל-המשלוח המצרי, ואם כיועצי הצבא התימני הרפובליקני שהוקם. מצנעא כוונו מאמצים לערעור השליטה הבריטית בעדן ולקעקוע המשטר המלוכני בסעודיה. מלאכת החדירה לאלג'יריה לא היתה קשה במיוחד, עקב הקשרים המוקדמים עם הפל"ג. בריה"מ המתינה עד אשר יצאו הצרפתים משם, בהתאם להסכמי אויאן ממרס 1962, כדי לחתום על הסכמי סיוע צבאי ואזרחי נרחבים עם אלג'יריה. אף על פי כן, קשה היה למוסקבה לרכוש באל-ג'יריה, השולטת באגן המערבי של הים התיכון, מאחזים לצי-

ונע בין 20 ל-40 מ"מ. הגורמים ששופרו תוך כדי הפיתוח היו:

- הגדלת קצב-האש.
- הגדלת מהירות הלוע.
- אמצעי כינון ומחשבי מסלול.
- ניווד התותחים.

הגדלת קצב האש שיפרה במידה רבה את יעילות התותחים, בשני מישורים: הגברת קצב-האש של כל קנה, שהיא אמנם מוגרבלת, והגדלת מספר הקנים בכל כלי, כדי להתגבר על מגבלה זו.

הגדלת מהירות הלוע הגדילה את טווחו היעיל של התותח, וכן, על-ידי קיצור זמן מעופו של הפגז, הקטינה את שגיאות הכיוון. אמצעי כינון ומחשבי מסלול איפשרו להביא את הפגז למטרה בדיוק רב יותר, ובכך הוגרדלה היעילות, ורבו סיכויי הפגיעה.

החשיבות שבניוד התותחים אינה קשורה בשאר הגורמים הנזכרים, כי אם נובעת מן הגורמים הבאים: גייסות-השדה גדולים ומרובים, ואין אפשרות פיזית לתת הגנה לכולם; לפיכך יהיה על הדוג' הלוחם להגן על עצמו בכוחותיו שלו ובכלי-הנשק העומדים לרשותו. עם זאת יש לקיים יחידות נ"מ מיוחדות, להגנה על מטרות חיוניות ביותר של כוחות היבשה, שמטבען אינן מצוידות בנשק נ"מ, והן:

- מערכים לוגיסטיים פרוסים של כוחות-השדה.
- מערך המפקדות של כוחות-השדה.
- יחידות בעלות משמעות מיוחדת לתכנית הטקטית שלנו, העלולות לשמש מטרות שתקיפתן מן האוויר כדאית ביותר לאויב.
- שטחים חיוניים שמעבר הגייסות בהם הכרחי, ושבהם לא יוכלו הגייסות להגן על עצמם עקב שאיפתם לעברם במהירות. בעניין זה יש לזכור, כי חיוניותם של שטחים משתנה בשלבי הקרב, ולכן חייבות היחידות הנ"מ להיות בעלות נייוד גדולה וכושר תמרון מיידי תוך כדי תנועה.

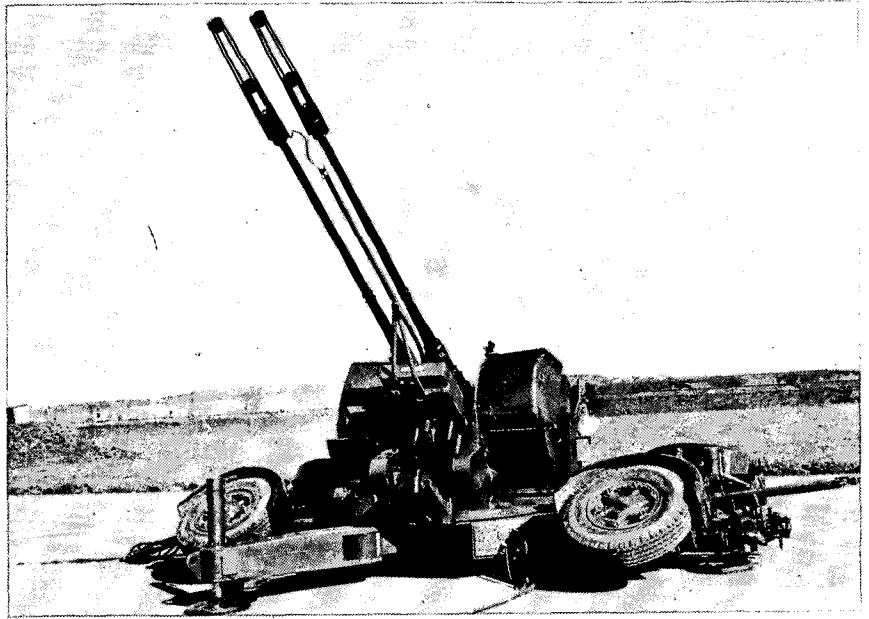
מגמות פיתוח

ארה"ב — התותח החדש ביותר של ארצות הברית הוא תותח בן 20 מ"מ מדגם „וולקן". תותח זה כולל 6 קנים בני 20 מ"מ, שקצב האש של כולם הוא 3,000 כדורים בדקה. הדגם הראשון של התותח היה דגם נגרר, ולאחר מכן הורכב התותח על נגמ"ש.

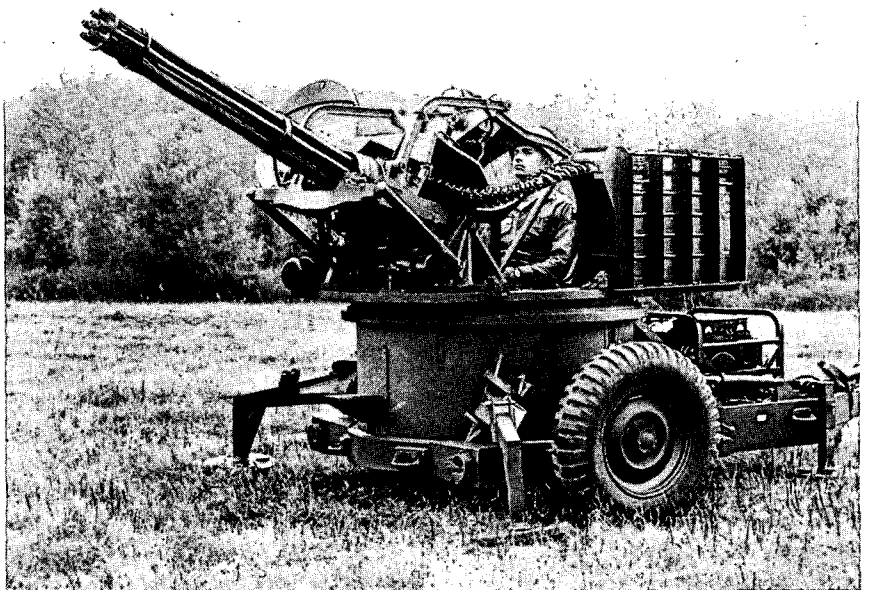
שווייצריה — השוייצרים פיתחו תותח דו-קני בן 35 מ"מ המכוון על-ידי מכ"מ. קצב האש של שני הקנים — 1,100 כדורים לדקה. ב-סוללה 2 תותחים דו-קניים בני 35 מ"מ ומ-שגר-טילים, המכוונים כולם על-ידי מכ"מ בעל מחשב.

הגרמנים הרכיבו את התותח הדו-קני על מרכב טנק „ליאופרד".

בריה"מ — התותח החדש ביותר של ברה"מ הוא תותח בן 23 מ"מ מדגם „ZSU-24-4". גם תותח זה פותח כדגם נגרר דו-קני, אך הוא נניד והורכב על טנק. בדגם המתנייע ארבעה קנים מכווני מכ"מ. קצב-האש של ארבעת הקנים הוא כ-1,600 כדורים לדקה.

תותח נ"מ „ארליקון קונטרבס" (דו-קני)

תותח נ"מ „וולקן" (שישה קנים)